

Gabriel García Márquez

*Liefde in tijden
van cholera*

ROMAN

Uit het Spaans vertaald door Mariolein Sabarte Belacortu

MEULENHOF

De cursief gedrukte Spaanse woorden zijn opgenomen in een
verklarende woordenlijst op blz. 510-511.

Mariolein Sabarte Belacortu ontving voor deze vertaling een
vertaalbeurs van het Nederlands Letterenfonds.

Eerste druk 1986, tweeënzestigste druk 2023
Oorspronkelijke titel *El amor en los tiempos del cólera*
Copyright © 1985 by the Estate of Gabriel García Márquez
Copyright Nederlandse vertaling © 1986 Mariolein Sabarte Belacortu
en Meulenhoff Boekery bv, Amsterdam
Omslagbeeld Henri Rousseau © Corbis / Hollandse Hoogte
Vormgeving omslag Studio Vruchtvlies
Vormgeving binnenwerk CeevanWee, Amsterdam
Auteursfoto © The Douglas Brothers

meulenhoff.nl

ISBN 978 90 2909048 3 / NUR 302

Voor Mercedes, natuurlijk

Het was onvermijdelijk: de geur van bittere amandelen deed hem altijd denken aan het lot van gedwarsboomde liefdes. Dokter Juvenal Urbino had hem waargenomen vanaf het moment dat hij het huis betrad dat nog in schemer was gehuld en waar hij met spoed naar toe was gesneld om een geval te behandelen dat voor hem al sinds vele jaren geen haast meer had. De Antilliaanse vluchteling Jeremiah de Saint-Amour, oorlogsinvalide, kinderfotograaf en zijn schaaktegenstander met het meeste mededogen, had zichzelf voor de kwellingen van het geheugen gespaard met behulp van een rookoffer van cyaangoud.

Hij vond het met een deken bedekte lijk op het veldbed waarop hij altijd had geslapen, vlak bij een krukje met de bak die had gediend om het gif in te laten verdampen. Op de grond, vastgebonden aan een poot van het veldbed, lag het uitgestrekte lichaam van een grote, zwarte Deense dog met een sneeuwwitte borst en naast hem lagen de krukken. Het verstikkende, bontgekleurde vertrek, dat tegelijk als slaapkamer en als laboratorium dienstdeed, begon nog maar net verlicht te worden in de gloed van de ochtendstond door het open raam, maar het was voldoende licht om onmiddellijk de autoriteit van de dood te herkennen. De andere ramen, evenals iedere kier in de kamer, waren gekneveld met lappen of verzegeld met stukken zwart karton en dat verhoogde de

drukkende benauwdheid. Er stond een grote tafel stampvol potjes en flacons zonder etiket en twee afgebladderde zinken bakken, onder een gewone gloeilamp met rood papier eromheen. De derde, voor de fixeervloeistof, was de bak die naast het lijk stond. Er lagen overal oude kranten en tijdschriften, stapels glasnegatieven en kapotte meubels, maar alles was door een ijverige hand voor stof behoed. Hoewel de lucht die door het raam kwam de atmosfeer had opgefrist, was er toch nog, voor iemand die het kon herkennen, een lauwarme vonk van de liefde zonder geluk van de bittere amandelen. Dokter Juvenal Urbino had meer dan eens, zonder voorspellende bijbedoeling, gedacht dat dit geen geschikte plaats was om in de genade Gods te sterven. Maar in de loop van de tijd was hij tot de conclusie gekomen dat de wanorde die er heerste waarschijnlijk gehoor gaf aan een gecodeerde bepaling van de Goddelijke Voorzienigheid.

Een commissaris van politie was samen met een heel jonge medicijnenstudent, die zijn praktijk gerechtelijke geneeskunde deed in de gemeentelijke polikliniek, vooruitgegaan en zij waren het die de kamer hadden gelucht en het lijk hadden bedekt voordat dokter Urbino arriveerde. Beiden groetten hem met een plechtstatigheid die ditmaal meer weg had van een condoleance dan van eerbetoon, want niemand was onbekend met de omvang van zijn vriendschap met Jeremia de Saint-Amour. De eminente leermeester drukte hen allebei de hand, zoals hij altijd deed bij ieder van zijn leerlingen alvorens het dagelijkse college algemene praktijk te beginnen, en daarna pakte hij de rand van de deken tussen het topje van zijn wijsvinger en zijn duim vast alsof het een bloem was, en trok de deken stukje bij beetje van het lijk weg met een sacramentele traagheid. Hij was helemaal naakt, stijf en vervormd, zijn ogen waren open en zijn lichaam was blauw

en hij leek wel vijftig jaar ouder dan de avond tevoren. Hij had doorzichtige pupillen, zijn baard en zijn haren waren gelijk en dwars over zijn buik liep een oud litteken van een wond die met grove steken als een pakket was dichtgenaaid. Zijn tors en zijn armen waren zo sterk als die van een galeiboef door het hanteren van de krukken, maar zijn weerloze benen waren als weeskinderen. Dokter Juvenal Urbino staarde even naar hem met een hart zo treurig als het heel zelden was geweest in de lange jaren van zijn vruchteloze strijd tegen de dood.

‘Sukkel,’ zei hij tegen hem. ‘Het ergste had je al gehad.’

Hij legde de deken weer over hem heen en hervond zijn academische waardigheid. Het jaar daarvoor had hij zijn tachtigste verjaardag gevierd met een officieel feest dat drie dagen duurde en in zijn dankwoord verzette hij zich opnieuw tegen de verzoeking met pensioen te gaan. Hij had gezegd: ‘Ik krijg nog tijd genoeg om uit te rusten als ik dood ben, maar die eventualiteit is nog niet in mijn plannen opgenomen.’ Hoewel hij steeds slechter hoorde met zijn rechteroor en op een wandelstok met zilveren knop steunde om de onzekerheid van zijn stappen te verhullen, droeg hij nog even keurig als in zijn jonge jaren zijn linnen kostuum met vest en schuin over de borst zijn dubbele gouden horlogeketting. Zijn Pasteur-baard, die paarlemoerkleurig was, en zijn haar, van dezelfde kleur, heel goed platgekamd en met de scheiding precies in het midden, waren getrouwe uitdrukkingen van zijn karakter. De steeds onrustbarende erosie van zijn geheugen compenseerde hij, voor zover mogelijk, met haastig op losse papiertjes geschreven notities die ten slotte in al zijn zakken door elkaar raakten, net als de instrumenten, de medicijnflesjes en al die andere door elkaar geraakte dingen in zijn stampvolle koffertje. Hij was niet al-

leen de oudste en aanzienlijkste arts van de stad, maar ook de best verzorgde man. Toch hadden zijn te duidelijk vertoon van wijsheid en zijn bepaald niet naïeve manier om de macht van zijn naam aan te wenden, hem minder genegenheid opgeleverd dan hij verdiende.

De instructies voor de commissaris en de praktijkstudent waren nauwkeurig en snel. Er hoefde geen autopsie gedaan te worden. De geur in huis was voldoende om vast te stellen dat de dood was veroorzaakt door de dampen van het cyaan dat door een of ander fotografisch zuur in het bakje tot ontbranding was gebracht, en Jeremiah de Saint-Amour wist daar te veel van dan dat hij het per ongeluk had gedaan. Toen de commissaris bezwaar maakte, pareerde hij hem met een stoot die typisch was voor zijn manier van doen: 'Vergeet u niet dat ik degene ben die de overlijdensakte ondertekent.' De jonge arts was teleurgesteld: hij had nog nooit het geluk gehad de effecten van cyaangoud op een lijk te bestuderen. Dokter Juvenal Urbino was aanvankelijk verbaasd dat hij hem nooit op de School voor de Geneeskunde had gezien, maar hij begreep het dadelijk door zijn snelle blos en zijn Andes-accent: misschien was hij nog maar pas in de stad aangekomen. Hij zei: 'Het zal u hier heus niet ontbreken aan slachtoffers van de liefde die u daartoe een dezer dagen de kans bieden.' En pas toen hij het zei, realiseerde hij zich dat van de ontelbare zelfmoorden die hij zich herinnerde, dit de eerste was met cyaan die niet was veroorzaakt door een ongelukkige liefde. Toen veranderde er iets in de gewone toon van zijn stem.

'Als u er een tegenkomt, moet u goed opletten,' zei hij tegen de praktijkstudent, 'ze hebben altijd zand in hun hart.'

Daarna sprak hij met de commissaris, zoals hij tegen een ondergeschikte zou hebben gepraat. Hij beval hem alle in-

stanties te omzeilen, zodat de begrafenis nog diezelfde middag en in het grootste geheim kon plaatsvinden. Hij zei: 'Ikzelf zal later wel met de burgemeester spreken.' Hij wist dat Jeremiah de Saint-Amour van een primitieve soberheid was en dat hij met zijn kunst veel meer verdiende dan hij nodig had om te leven, zodat er dus in een van de laden in huis geld te over moest zijn om de onkosten van de begrafenis te betalen.

'Maar als jullie het niet vinden, geeft het niet,' zei hij. 'Ik neem alles voor mijn rekening.'

Hij gaf opdracht tegen de kranten te zeggen dat de fotograaf een natuurlijke dood was gestorven, hoewel hij dacht dat het bericht hen in het geheel niet zou interesseren. Hij zei: 'Als het nodig is, ga ik wel praten met de gouverneur.'

De commissaris, een serieuze, eenvoudige ambtenaar, wist dat het burgerlijke plichtsbesef van de leermeester zelfs zijn intiemste vrienden tot wanhoop dreef en hij verbaasde zich over het gemak waarmee hij aan de wettelijke regelingen voorbijging om haast te zetten achter de begrafenis. Het enige waar hij het niet mee eens was, was om met de aartsbischop te gaan praten om ervoor te zorgen dat Jeremiah de Saint-Amour in gewijde grond werd begraven. De commissaris, die zich geneerde over zijn eigen brutaliteit, probeerde zich te verontschuldigen.

'Ik had begrepen dat deze man een heilige was,' zei hij.

'Iets veel zeldzamers,' zei dokter Urbino, 'een atheïstische heilige. Maar dat zijn zaken van God.'

Ver weg, aan het andere eind van de koloniale stad, klonken de klokken van de kathedraal, die voor de hoogmis opriepen. Dokter Urbino zette zijn bril met halve glazen in gouden montuur op en raadpleegde het klokje aan de dubbele ketting dat vierkant en fijn was en waarvan het deksel

met een springveer openging: hij was bezig de pinksterdienst mis te lopen.

In de kamer stond een enorme fotocamera op wielen, zoals in parken, en er hing een achterdoek van een zonsondergang op zee geschilderd met ambachtelijke verf, en de muren waren behangen met portretten van kinderen op hun gedenkwaardige dagen: de eerste communie, het konijnenmasker, de gelukkige verjaardag. Tijdens het geconcentreerde nadenken op hun schaakmiddagen had dokter Urbino gezien hoe de muren jaar in jaar uit langzaam vol kwamen te hangen, en hij had heel vaak met een vleugje droefheid gedacht dat in die galerij van toevallige portretten de kiem lag voor de toekomstige stad, die door die onzekere kinderen zou worden geregeerd en geperverteerd en waar zelfs niet de asresten van zijn glorie zouden achterblijven.

Op het bureau, naast een pot met verschillende zeerobbenpijpen, lag het schaakbord met een onafgemaakte partij erop. Ondanks zijn haast en zijn sombere stemming kon dokter Urbino de verleiding om hem te bekijken niet weerstaan. Hij wist dat het de partij van de vorige avond was, want Jeremiah de Saint-Amour speelde alle middagen van de week en op zijn minst met drie verschillende tegenstanders, maar hij maakte de partijen altijd af en stopte het bord en de stukken daarna in hun doos en stopte de doos in een la van zijn bureau. Hij wist dat hij altijd met wit speelde en ditmaal was het zonneklaar dat hij in vier zetten onherroepelijk mat gezet zou worden. 'Als het een misdaad was geweest, zou je hier een mooi spoor hebben,' zei hij bij zichzelf. 'Ik ken maar één man die in staat is deze meesterlijke hinderlaag op te stellen.' Hij zou niet verder hebben kunnen leven zonder later uit te zoeken waarom die ongetemde soldaat, die eraan gewend was tot zijn laatste bloeddruppel door te vechten, de

laatste oorlog van zijn leven niet had afgemaakt.

Om zes uur 's ochtends, toen hij zijn laatste ronde deed, had de nachtwacht de brief gezien die op de voordeur was gespijkerd: *Komt u zonder kloppen binnen en waarschuwt u de politie.* Kort daarop snelde de commissaris met de praktijkstudent erheen en samen hadden zij het huis doorzocht op zoek naar een of ander bewijs tegen de onmiskenbare geur van bittere amandelen. Maar in de paar minuten die de analyse van de onafgemaakte partij duurde, ontdekte de commissaris tussen de papieren op het bureau een aan dokter Urbino gericht envelop die met zoveel lakzegels was beschermd, dat hij kapotgemaakt moest worden om de brief eruit te halen. De arts schoof het zwarte gordijn voor het raam opzij om meer licht te hebben, wierp eerst een snelle blik op de elf velletjes die aan beide kanten waren volgeschreven in een gedienschtig schoonschrift, en nadat hij de eerste alinea had gelezen, begreep hij dat hij de pinkstercommunie was misgelopen. Hij las met gejaagde ademhaling, begon op verschillende bladzijden overnieuw om de draad die hij kwijt was weer op te nemen, en toen hij klaar was leek hij van heel ver en na heel lange tijd terug te komen. Zijn verslagenheid was zichtbaar, ondanks zijn poging die te verbergen: zijn lippen hadden nu dezelfde blauwige kleur als het lijk en hij kon het trillen van zijn vingers niet onder controle krijgen toen hij de brief weer opvouwde en hem in zijn vestzakje stopte. Toen herinnerde hij zich de commissaris en de jonge arts en hij glimlachte naar hen vanuit de dichte mist van zijn mistroostigheid.

‘Niets bijzonders,’ zei hij. ‘Het zijn zijn laatste instructies.’

Het was de halve waarheid, maar zij dachten dat het de hele was omdat hij hun opdracht gaf een losse tegel van de vloer op te tillen en daar vonden ze een veelgebruikt kas-

boek waar de codes in stonden om de kluis te openen. Er was niet zoveel geld als ze dachten, maar het was meer dan genoeg voor de onkosten van de begrafenis en om andere, kleinere verplichtingen na te komen. Dokter Urbino was zich er toen van bewust dat hij de kathedraal niet zou halen voor de lezing van het evangelie.

‘Het is de derde keer dat ik de zondagsdienst mis sinds ik de leeftijd des ondersheids heb bereikt,’ zei hij. ‘Maar God begrijpt het.’

Vandaar dat hij liever nog een paar minuten meer te laat kwam, na alles tot in detail geregeld te hebben, hoewel hij nauwelijks het verlangen kon onderdrukken om de vertrouwelijke mededelingen in de brief met zijn echtgenote te delen. Hij beloofde dat hij de talloze vluchtelingen uit het Caribische gebied die in de stad woonden zou waarschuwen, voor het geval zij de laatste eer wilden bewijzen aan de man die zich als de meest eerbiedwaardige, actieve en radicale van hen allemaal had betoond, zelfs nadat het maar al te duidelijk was geworden dat hij het slachtoffer was van de zuigvis van de ontgoocheling. Hij zou ook zijn schaakkameralen, onder wie allerlei mensen waren, van beroemde gestudeerde lieden tot en met naamloze handwerkslui, waarschuwen en andere, minder trouwe vrienden die echter misschien wel bij de begrafenis aanwezig wilden zijn. Voordat hij van het bestaan van de postume brief afwist, was hij vastbesloten de eerste te zijn, maar nadat hij hem had gelezen was hij nergens meer zeker van. In ieder geval zou hij een krans van gardenia's sturen, voor het geval Jeremiah de Saint-Amour misschien een laatste minuut van spijt had gehad. De begrafenis zou om vijf uur plaatsvinden, wat het geschikte uur was in de maanden van de grootste hitte. Als ze hem nodig hadden, hij zou vanaf twaalf uur 's middags in het

buitenhuis van dokter Lácides Olivella zijn, zijn geliefde leerling, die die dag met een galalunch zijn zilveren ambtsjubileum vierde.

Dokter Juvenal Urbino had een makkelijk te volgen routine sinds de stormachtige jaren aan het begin van zijn carrière achter hem lagen, en hij had een aanzien en een prestige verworven die hun gelijke niet kenden in de provincie. Hij stond op bij het eerste hanengekraai en op dat uur begon hij zijn geheime medicijnen in te nemen: kaliumbromide om moed te vatten, salicylaten voor de pijn in zijn botten in tijden van regen, druppels van moederkoren tegen duizelingen en belladonna om goed te slapen. Hij nam ieder uur iets in, altijd stiekem, omdat hij in zijn lange leven van arts en leermeester altijd tegen het voorschrijven van lapmiddelen tegen de ouderdom was geweest: het ging hem makkelijker af de kwalen van anderen te verdragen dan zijn eigen. Hij had altijd een kamferkussentje in zijn zak, waar hij diep aan snoof als niemand hem zag, om zijn angst voor al die medicijnen door elkaar weg te nemen.

Hij bleef een uur in zijn studeerkamer, waar hij de les algemene praktijk voorbereidde die hij iedere dag, van maandag tot en met zaterdag, om acht uur precies gaf in de School voor de Geneeskunde, tot de dag voor zijn dood. Hij was ook een aandachtig lezer van de literaire nieuwtjes die zijn boekhandelaar in Parijs hem met de post stuurde, of die zijn plaatselijke boekhandelaar in Barcelona bestelde, ofschoon hij de Spaanstalige literatuur niet met zoveel aandacht volgde als de Franstalige. Hoe het ook zij, hij las ze nooit 's morgens, maar altijd na de siësta, een uur lang, en 's avonds voor het slapengaan. Als hij in de studeerkamer klaar was, deed hij een kwartier lang ademhalingsoefeningen in de badkamer voor het open raam, altijd inademend in de richting waar de

hanen kraaiden, want daar was de verse lucht. Daarna nam hij een bad, verzorgde zijn baard en deed brillantine op zijn snor, in een sfeer die verzadigd was van eau de cologne, echte van Farina Gegenüber, en hulde zich in wit linnen, met vest en slappe hoed, en geitenleren bottines. Op zijn eenentachtigste had hij nog steeds de vlotte manieren en de liefde voor feesten als toen hij vlak na de grote cholera-epidemie uit Parijs was teruggekomen, en ook het goedgekamde haar met de scheiding in het midden was nog precies hetzelfde als in zijn jeugd, afgezien van de metaalachtige kleur. Hij ontbeet met zijn gezin, maar hij had een persoonlijk dieet: een aftreksel van absintbloemen voor het welzijn van zijn maag en een bolletje knoflook waarvan hij de teentjes afpelde en ze een voor een, bewust kauwend, met een stuk brood opat om benauwdheid op de borst te voorkomen. Zelden had hij na zijn college geen afspraak in verband met zijn burgerlijke initiatieven voor het algemeen welzijn of met zijn katholieke organisaties, of met zijn artistieke en sociale bedenkfels.

Hij gebruikte het middagmaal bijna altijd thuis, hield een siësta van tien minuten in een stoel op het terras op de binnenplaats, in zijn slaap naar de liedjes van de dienstmeisjes luisterend onder het gebladerte van de mangoboorn, naar de venterskreten op straat en naar het geknetter van oliemotoren in de baai, waarvan de uitwasemingen op hete middagen door het huis fladderden als een tot verrotting gedoemde engel. Daarna las hij gedurende een uur de pasverschenen boeken, in het bijzonder romans en historische studies, en gaf hij Franse les en zangles aan de huispapegaai, die al jaren een lokale attractie was. Om vier uur ging hij zijn visites bij de zieken afleggen, na een grote kan limonade met ijs te hebben leeggedronken. Ondanks zijn leeftijd weigerde hij de patiënten in zijn spreekkamer te ontvangen en bleef hij hen

thuis bezoeken, zoals hij altijd had gedaan sinds de stad nog zo huiselijk was dat je overal lopend naar toe kon.

Sinds hij de eerste keer uit Europa was teruggekomen, reed hij in de familielandauer met twee goudkleurige vossen ervoor, maar toen deze onbruikbaar werd ruilde hij hem voor een victoria met een enkel paard en hij gebruikte deze nog altijd, met een zekere minachting voor de mode, toen de koetsen al uit het straatbeeld begonnen te verdwijnen en de enige die er nog in de stad over waren, alleen dienden om toeristen rond te rijden en begrafeniskransen te vervoeren. Hoewel hij weigerde met pensioen te gaan, was hij zich ervan bewust dat hij alleen geroepen werd om hopeloze gevallen te behandelen, maar hij vond dat dat ook een vorm van specialisatie was. Hij was in staat te weten wat een zieke had, alleen op grond van diens uiterlijk, en hij kreeg steeds meer wantrouwen tegen gepatenteerde medicijnen en zag gealarmeerd hoe de chirurgie steeds meer gemeengoed werd. Hij zei altijd: 'Het ontleedmes is het grootste bewijs van de mislukking van de geneeskunde.' Hij dacht dat ieder medicijn strikt genomen vergif was en dat zeventig procent van de gangbare levensmiddelen de dood versnelde. 'Hoe het ook zij,' zei hij altijd op college, 'het beetje geneeskunde dat wij kennen, is alleen aan enkele medici bekend.' Van zijn jeugdige enthousiasme was hij tot een houding overgegaan die hijzelf als fatalistisch humanisme definieerde: 'Ieder mens is de baas van zijn eigen dood en het enige dat we kunnen doen als het uur is aangebroken, is hem helpen zonder angst of pijn te sterven.' Maar ondanks deze extreme ideeën, die al tot de plaatselijke medische folklore behoorden, bleven zijn vroegere leerlingen hem nog raadplegen als ze zich al als arts hadden gevestigd, want ze schreven hem wat in die tijd een klinisch oog heette toe. In ieder geval was hij altijd een dure

en exclusieve arts geweest en zijn klantenkring was geconcentreerd in de voorname huizen in de wijk Virreyes.

Hij had zo'n methodische dagindeling dat zijn echtgenote wist waar ze een boodschap voor hem heen moest sturen als er iets dringends kwam tijdens zijn middagronde. Als jongeman bleef hij altijd in het café De Parochie hangen voor hij naar huis terugging, en op die manier verbeterde hij zijn schaakspel met de handlangers van zijn schoonvader en met een paar vluchtelingen uit het Caribische gebied. Maar sinds de dageraad van de nieuwe eeuw was hij niet meer naar De Parochie teruggegaan en probeerde hij nationale toernooien te organiseren onder auspiciën van de Sociale Club. Dit was de periode waarin Jeremiah de Saint-Amour verscheen, met zijn al dode knieën en nog zonder zijn beroep van kinderfotograaf, en voor er drie maanden om waren was hij bij iedereen bekend die een looper over een bord kon schuiven, omdat niemand erin was geslaagd een partij van hem te winnen. Voor dokter Juvenal Urbino was het een wonderbaarlijke ontmoeting op een moment dat schaken voor hem een ontembare passie was geworden en er niet veel tegenstanders over waren om die te bevredigen.

Dankzij hem kon Jeremiah de Saint-Amour worden wie hij was in ons midden. Dokter Urbino werd zijn onvoorwaardelijke beschermer, de man die voor alles borg stond, zonder dat hij ook maar de moeite nam uit te zoeken wie hij was, of wat hij deed, of uit welke roemloze oorlog hij terugkwam in zo'n staat van invaliditeit en ontredde. Ten slotte leende hij hem het geld om zijn fotoatelier in te richten dat Jeremiah de Saint-Amour hem, stipt als een touwslager, tot de laatste cent terugbetaalde vanaf het moment dat hij het eerste kind dat van zijn magnesiumflits schrok, op de foto zette.

Het kwam allemaal door het schaken. In het begin speel-

den ze om zeven uur 's avonds, na het eten, met een redelijke handicap voor de arts wegens de duidelijke superioriteit van zijn tegenstander, maar met een steeds kleinere, tot ze met evenveel stukken speelden. Later, toen don Galileo Daconte de eerste openluchtbioscoop opende, werd Jeremiah de Saint-Amour een van diens meest punctuele klanten en de schaakpartijen bleven beperkt tot de avonden die restten na de première van iedere nieuwe film. In die tijd was hij al zo goed bevriend met de dokter dat deze met hem meeging naar de film, maar altijd zonder zijn echtgenote, enerzijds omdat zij geen geduld had om de lijn van de ingewikkelde intriges te volgen, anderzijds omdat zij, louter op grond van haar reukvermogen, altijd de indruk had dat Jeremiah de Saint-Amour voor niemand goed gezelschap was.

Zijn enige dag die anders was, was zondag. Hij ging naar de hoogmis in de kathedraal en daarna keerde hij naar huis terug en bleef daar uitrusten en lezen op het terras op de binnenplaats. Zelden ging hij op bezoek bij een patiënt als hij zondagsdienst had, tenzij in uiterste nood, en al sinds vele jaren ging hij geen sociale verplichting aan, tenzij het heel dringend was. Die pinksterdag hadden er, door een uitzonderlijke samenloop van omstandigheden, twee zeldzame gebeurtenissen tegelijk plaatsgevonden: de dood van een vriend en het zilveren jubileum van een uitmuntende leerling. Maar in plaats van zonder omwegen naar huis terug te gaan, zoals hij van plan was nadat hij Jeremiah de Saint-Amours dood had bevestigd, liet hij zich door zijn nieuwsgierigheid meeslepen.

Zodra hij in de koets was gestapt, las hij de postume brief nog even heel snel door en beval hij de koetsier hem naar een moeilijk adres in de vroegere slavenbuurt te brengen. Die beslissing viel zo buiten zijn gewoontes, dat de koetsier er

zeker van wilde zijn dat er geen sprake was van een vergissing. Die was er niet: het adres was duidelijk en degene die het had opgeschreven had redenen te over om het heel goed te kennen. Dokter Urbino ging toen terug naar het eerste blaadje en dook weer onder in die bron van ongewenste onthullingen die zijn leven hadden kunnen veranderen, zelfs op zijn leeftijd, als het hem zou zijn gelukt zichzelf ervan te overtuigen dat het niet de koortsdromen van een opgegeven patiënt waren.

Het humeur van de hemel was al heel vroeg begonnen te verslechteren en het werd bewolkt en fris, maar er dreigde geen regen voor het middaguur. In een poging een kortere weg te vinden, begaf de koetsier zich in de geplaveide, steile straatjes van de koloniale stad en hij moest heel vaak stoppen om te voorkomen dat het paard schrok van de chaos van scholen en religieuze congregaties die terugkwamen van de pinksterliturgie. Er waren papieren slingers in de straten, muziek en bloemen en meisjes met kleurige parasols en mousseline volants, die het feest voorbij zagen komen vanaf de balkons. Op het Kathedraalplein, waar het beeld van de Bevrijder* nauwelijks te zien was te midden van de Afrikaanse palmen en de nieuwe bollantaarns, was een opstopping van auto's omdat de mis uitkwam, en er was geen plaats meer vrij in de eerbiedwaardige en lawaaijige Parochie. Het enige paard en wagen was van dokter Urbino en het onderscheidde zich van de heel weinige die er langzamerhand nog in de stad waren doordat hij altijd zorgde voor een mooie glans op zijn lakleren kap, en verder was al het beslag van brons om te voorkomen dat het werd aangetast door de salpeter, en wa-

* De Bevrijder: Simón Bolívar (1783-1830) (vert.)

ren de wielen en de spaken roodgeverfd met gouden randen, net als tijdens de gala-avonden in de Opera in Wenen. En terwijl de meest scrupuleuze families er genoegen mee namen dat hun koetsiers een schoon overhemd droegen, bleef hij echter van de zijne het afgedragen fluwelen livrei eisen en de dompteurschoed, dingen die behalve als een anachronisme als een gebrek aan barmhartigheid werden beschouwd in de hondsdagen in het Caribische gebied.

Ondanks zijn bijna maniakale liefde voor de stad en het feit dat hij haar beter kende dan wie ook, had dokter Juvenal Urbino heel zelden een reden gehad om zich, zoals die zondag, zonder aarzeling in het lawaai van de vroegere slavenbuurt te wagen. De koetsier moest heel wat rondjes rijden en een aantal malen vragen voor hij het adres vond. Dokter Urbino herkende toen hij vlakbij was de mistroostige aanwezigheid van de strandmeren, hun onheilspellende stilte, hun drenkelingengassen die in zoveel vroege ochtenden van slapeloosheid tot zijn slaapkamer waren doorgedrongen, vermengd met de geur van de jasmijnstruiken op de binnenplaats, en die hij voorbij voelde komen als een wind van gisteren die niets met zijn leven te maken had. Maar die zo dikwijls door het heimwee geïdealiseerde stank veranderde in een ondraaglijke realiteit toen de koets begon te hotsen door de modderpoel die de straten waren en waar de aasgiere om het afval van het slachthuis vochten dat door de terugtrekkende zee werd meegesleurd. In tegenstelling tot het stadsdeel uit de tijd van de onderkoningen, waar de huizen van metselwerk waren, waren ze hier van verkleurd hout en met zinken daken en de meeste stonden op palen om te zorgen dat het hoge water uit de open riolen, een erfenis van de Spanjaarden, niet naar binnen kwam. Het zag er allemaal armoedig en verwaarloosd uit, maar uit de smerige kroegjes

kwam het muziekgedreun van de braspartij zonder God of gebod van het pinksterfeest van de armen. Toen ze eindelijk het adres hadden gevonden, werd de koets gevolgd door troepen naakte kinderen die om de theatrale uitdossing van de koetsier lachten en hij moest hen met zijn zweep wegjagen. Dokter Urbino, die zich had voorbereid op een vertrouwelijk bezoek, begreep te laat dat er geen gevaarlijker naïveteit bestond dan die op zijn leeftijd.

De buitenkant van het huis zonder nummer had niets dat het onderscheidde van de minder fortuinlijke, afgezien van het raam met de kanten vitrages en een grote deur die uit een of andere oude kerk was gehaald. De koetsier liet de klopper vallen en pas toen hij had vastgesteld dat het het juiste adres was, hielp hij de arts uit de koets. De grote deur was geluidloos opengegaan en in het halfdonker binnen stond een rijpe vrouw, in streng zwart gekleed en met een rode roos achter haar oor. Ondanks haar leeftijd, die niet onder de veertig lag, was ze een nog trotse mulattin, met goudkleurige, wrede ogen en het haar strak over haar schedel getrokken, als een helm van ijzerkatoen. Dokter Urbino herkende haar niet, hoewel hij haar herhaalde malen had gezien in de nevelen van de schaakpartijen in het kantoor van de fotograaf en haar op een keer kininepillen had voorgeschreven tegen de derdedaagse koorts. Hij stak zijn hand uit en zij nam hem tussen haar beide handen, niet zozeer om hem te begroeten, als wel om hem te helpen binnen te komen. In de kamer heerste het klimaat en het onzichtbare gemurmel van een oerwoud en het stond er stampvol meubels en prachtige voorwerpen, ieder ding op zijn eigen, natuurlijke plaats. Dokter Urbino herinnerde zich zonder droefheid de winkel van een antiquair in Parijs, op een maandag in de herfst in de vorige eeuw, in de rue Montmartre nummer zesentwintig. De

vrouw ging tegenover hem zitten en begon in moeizaam Spaans tegen hem te spreken.

‘Beschouwt u dit als uw huis, dokter,’ zei ze. ‘Ik verwachtte u niet zo snel.’

Dokter Urbino voelde zich verraden. Hij fixeerde haar met zijn hart, hij fixeerde haar zware rouw, de waardigheid van haar leed en toen begreep hij dat dit een zinloos bezoek was, omdat zij meer wist dan hij van alles wat er was gezegd en rechtgezet in de postume brief van Jeremiah de Saint-Amour. Zo was het. Zij had hem gezelschap gehouden tot slechts enkele uren voor zijn dood, zoals ze hem een half leven lang gezelschap had gehouden met een toewijding en een onderworpen tederheid die te veel op liefde leken, zonder dat iemand het wist in deze slaperige provinciehoofdstad, waar zelfs de staatsgeheimen publiek domein waren. Ze hadden elkaar in een tehuis voor zwervers in Port-au-Prince leren kennen, waar zij geboren was en waar hij zijn eerste tijd als vluchteling had doorgebracht, en zij was hem een jaar later hiernaar toe gevolgd voor een kort bezoek, hoewel ze alle twee wisten, zonder dat het werd afgesproken, dat ze voorgoed zou blijven. Zij zorgde ervoor dat het laboratorium eenmaal per week werd schoongemaakt en opgeruimd, maar zelfs de achterdochtigste burens hielden de schijn voor de werkelijkheid, omdat ze net als iedereen dachten dat Jeremiah de Saint-Amours invaliditeit niet alleen het lopen betrof. Zelfs dokter Urbino dacht het, om goedgefundeerde medische redenen, en hij zou nooit hebben geloofd dat hij een vrouw had, als hij het hem niet zelf had geopenbaard in de brief. In ieder geval kostte het hem moeite te begrijpen dat twee vrije volwassen mensen zonder verleden, die bezijden de vooroordelen van een in zichzelf gekeerde maatschappij leefden, voor het toeval van de verboden liefde

hadden gekozen. Zij legde het hem uit: 'Zo wilde hij het graag.' Bovendien was de heimelijkheid die ze deelde met een man die nooit helemaal de hare was en waarin ze meer dan eens de plotselinge explosie van het geluk hadden gekend, in haar ogen helemaal geen ongewenste situatie. Integendeel: het leven had haar geleerd dat het misschien wel een voorbeeldige was.

De avond tevoren waren ze naar de bioscoop gegaan, ieder voor eigen rekening, en ze waren op gescheiden plaatsen gaan zitten, zoals ze minstens tweemaal per maand deden sinds de Italiaanse immigrant don Galileo Daconte een openluchtbioscoop had geïnstalleerd in de ruïnes van een zeventiende-eeuws klooster. Ze zagen een film die was gebaseerd op een boek dat het jaar daarvoor populair was geweest en dat dokter Urbino had gelezen met wanhoop in zijn hart over de verschrikkingen van de oorlog: *Im Westen nichts Neues*. Ze waren later bij elkaar gekomen in het laboratorium en daar trof zij hem, verstrooid en vol heimwee, en ze dacht dat het kwam door de gruwelijke scènes van de stervende gewonden in de modder. In een poging hem af te leiden nodigde ze hem uit voor een partij schaak en hij had het aanvaard om haar een genoegen te doen, maar hij speelde zonder aandacht, met wit natuurlijk, tot hij eerder dan zij ontdekte dat hij in vier zetten zou worden verslagen en zich eerloos overgaf. De dokter begreep toen dat zij de tegenspeler bij de laatste partij was geweest en niet generaal Jerónimo Argote, zoals hij had verondersteld. Hij mompelde verbaasd: 'Het was een meesterlijke partij!'

Zij wees erop dat het niet haar verdienste was geweest, maar dat Jeremiah de Saint-Amour, die al in de mist van de dood dwaalde, de stukken zonder liefde verplaatste. Toen hij de partij afbrak, om ongeveer kwart over elf, want de mu-

ziek in de danslokalen was al opgehouden, vroeg hij haar hem alleen te laten. Hij wilde een brief schrijven aan dokter Juvenal Urbino, die hij de eerbiedwaardigste man vond die hij had gekend, en bovendien een hartsvriend, zoals hij graag zei, ondanks het feit dat hun enige affiniteit de ondeugd van het schaakspel was, dat zij opvatten als een dialoog van de ratio en niet als een wetenschap. Toen wist zij dat Jeremiah de Saint-Amour het einde van zijn doodstrijd had bereikt en dat er voor hem niet meer tijd van leven restte dan nodig was om de brief te schrijven. De arts kon het niet geloven.

‘Dus u wist het!’ riep hij uit.

Niet alleen wist ze het, bevestigde ze, maar ze had hem ook geholpen de doodstrijd te volbrengen met evenveel liefde als waarmee ze hem had geholpen het geluk te ontdekken. Want zo waren zijn laatste elf maanden geweest: een wrede doodstrijd.

‘Het was uw plicht hem aan te geven,’ zei de arts.

‘Ik kon hem dat niet aandoen,’ zei zij gechoqueerd, ‘ik hield te veel van hem.’

Dokter Urbino, die dacht dat hij alles had gehoord, had nog nooit zoiets gehoord en nog wel op zo’n eenvoudige manier gezegd. Hij keek haar recht aan met al zijn vijf zintuigen, om haar in zijn geheugen te griffen zoals zij op dat moment was: ze leek op een riviergod, onverschrokken in haar zwarte jurk, met haar slangenogen en de roos achter haar oor. Lang daarvoor, op een eenzaam strand in Haïti, waar zij beiden naakt lagen na de liefde, had Jeremiah de Saint-Amour plotseling gezucht: ‘Ik zal nooit oud worden.’ Zij had het opgevat als een heldhaftig voornemen op leven en dood te strijden tegen de tand des tijds, maar hij verklaarde zich nader: hij had het onherroepelijke voornemen zich op zijn zestigste van het leven te beroven.

Hij was op drieëntwintig januari van dit jaar inderdaad zestig geworden en toen had hij als uiterste termijn de vooravond van Pinksteren gesteld, wanneer het grootste feest van de stad plaatsvond ter ere van de Heilige Geest. Er was geen enkel detail van de vorige avond dat zij niet al van tevoren kende en ze spraken er regelmatig over, samen lijdend onder de onherstelbare stroom der dagen, die noch hij noch zij meer kon tegenhouden. Jeremiah de Saint-Amour had met zinloze hartstocht het leven lief, hij had de zee lief en de liefde lief, hij had zijn hond lief en haar en naarmate de datum dichterbij kwam, begon hij langzamerhand aan wanhoop ten prooi te vallen, alsof zijn dood niet een eigen beslissing was geweest, maar een ondoorgrondelijke lotsbestemming.

‘Gisteravond, toen ik hem alleen liet, was hij al niet meer van deze wereld,’ zei zij.

Zij had de hond mee willen nemen, maar hij keek naar hem zoals hij naast de krukken lag te sluimeren en aaide hem met zijn vingertoppen. Hij zei: ‘Het spijt me, maar Mister Woodrow Wilson gaat met mij mee.’ Hij vroeg haar hem aan een poot van het veldbed vast te binden terwijl hij schreef, en zij deed het, met een nepknoop zodat hij los kon komen. Dat was haar enige daad van ontrouw geweest en hij was gerechtvaardigd door haar verlangen de herinnering aan de baas te behouden via de winterse ogen van zijn hond. Maar dokter Urbino viel haar in de rede om haar te vertellen dat de hond zich niet had losgetrokken. Zij zei: ‘Dat was dus omdat hij niet wilde.’ En ze was blij, want ze bewaarde liever de herinnering aan haar overleden geliefde zoals hij het haar de avond tevoren had gevraagd, toen hij de brief waar hij al aan was begonnen onderbrak en haar voor de laatste maal aankeek.

‘Gedenk mij met een roos,’ zei hij tegen haar.

Zij was kort na middernacht thuisgekomen. Ze ging op bed liggen roken, gekleed, de ene sigaret met het peukje van de andere aanstekend, om hem tijd te geven de brief af te maken waarvan ze wist dat het een lange en moeilijke was, en even voor drie uur, toen de honden begonnen te blaffen, zette ze water voor koffie op het vuur, hulde zich in zware rouw en plukte op de binnenplaats de eerste roos van de dageraad. Dokter Urbino zat zich er al een tijdje rekenschap van te geven hoezeer hij de herinnering aan die niet te verlossen vrouw zou gaan afwijzen en hij meende de reden te kennen: alleen een mens zonder principes kon zo inschikkelijk zijn tegenover het verdriet.

Zij gaf hem er nog meer redenen voor tot het eind van zijn bezoek. Ze zou niet naar de begrafenis gaan, want dat had ze haar geliefde beloofd, hoewel dokter Urbino het tegenovergestelde meende te begrijpen uit een alinea in de brief. Ze zou geen traan storten, ze zou niet de rest van haar leven bederven door zachtjes in de larvensoep van het geheugen te blijven pruttelen, ze zou zich niet levend begraven om haar doodskleed te naaien binnen deze vier muren, zoals men weduwen in dit land zo graag zag doen. Ze dacht erover het huis van Jeremiah de Saint-Amour, dat van nu af aan van haar was met alles wat erin stond zoals in de brief was beschikt, te verkopen en ze zou gewoon doorleven zonder ergens over te klagen in dit ongezonde oord van arme mensen, waar ze gelukkig was geweest.

Die zin achtervolgde dokter Juvenal Urbino op de terugweg naar huis: ‘Dit ongezonde oord van arme mensen.’ Het was niet zomaar een kwalificatie. Want de stad, de zijne, bleef altijd dezelfde in de marge van de tijd: dezelfde brandend hete, droge stad met haar nachtelijke angsten en de